

בין הזכר והנקבה — לזכר לא איכפת אם הנקבה מתחלפת, ולנקבה לא איכפת אם מתחלפים הזכרים. מה שקורה הוא שהזכר אינו יכול לתקוף נקבה, בגלל אינסטינקט המונע זאת. הוא מגן על קינו בפני כל זכר אחר. הנקבה הניכנסת לקינו אינה מסוגלת לתקוף זכר, אך תוקפת כל נקבה אחרת המתקרבת לקן. ב"מושבה" כזאת של ציפורים, יכולות ציפורים רבות לגור יחד, קן ליד קן — אך המרחק בין קן לקן יהיה בדיוק כאורך-הצוואר של שתי ציפורים. כלומר: שוב ציפור אינה מרשה לציפור אחרת להתקרב לתחום-מגוע, ותוקפת מייד כל ציפור אחרת מאותו סוג ומין הניכנס לתחום-הפעולה של המקור שלה.

● **האירגון השיבטי.** כדוגמה לכך מביא לורנץ שבט של עכברושים. כל בני השבט מכירים איש את רעהו, כנראה על-פי הריח. לעולם אין בן-שבט מתקיף את בן-שבטו — אך ברגע שהוא נתקל בעכברוש בעל ריח אחר, הוא תוקף אותו בלי-רחמים. כל שבט עכברושים רוצח בלי היסוס כל בן-שבט אחר הניכנס לתחומם.

● **הקשר.** אצל בעלי-חיים מעטים בלבד קיים יחס אישי ממש בין בני-הסוג, לרוב בין זכר ונקבה בטריוויאליים, אך לעיתים גם במשפחה של שני זכרים. לורנץ רואה בקשר אישי כזה של בעלי-חיים המכירים איש את רעהו, או איש את רעותו, כיחידים בעלי-הזות, את הצורה העליונה של יחסים בטבע. הוא חזר ומדגיש כי יחס אישי כזה קיים אך ורק אצל חיות המצטינות בתוקפנות מירבית — כלומר, שיהיה האישי, היחידות והאהבה (כמו שהם קיימים, למשל, אצל אדוים) הם הצורה שבה מסת הטבע את התוקפנות לאפיקים חיוביים.

לורנץ טוען, אפוא, כי אפשר לכוון את הי תוקפנות למטרות חיוביות, והוא מוכיח כי אפיקים חדשים כאלה הופכים לאינסטינקטים חברתיים עצמאיים. על ברני אינסטינקט של תוקפנות יכול להיווצר אינסטינקט-מישנה של התקשרות, ידידות ואהבה.

אויב מבחון —

מנהיג מלהיב בבית

ב כך מגיע לורנץ אל בעלי-חיי המפותח ביותר בי טבע: בן-האדם.

הטבע לא צייד את בן-האדם בכלי-נשק טבעיים, כפי ש עשה לעכברוש ולזאב. האדם הקדמון לא היה מסוגל להרוג בנקל אדם אחר. משום כך לא ראה הטבע צורך לצייד את האדם באינסטינקט-מונע חזק.

אולם האדם הוא חכם, ולכן הצליח להמציא לעצמו כלי-נשק, שהשתכללו עם הזמן. היום יכול אדם להרוג אדם בנקל, עניידי לחיזה על הרק של אקדח. אולם אין לאדם אינסטינקט די חזק שיימנע ממנו להרוג אדם.

בכך מסביר לורנץ את הפער העצום בין האינטליגנציה האנושית — שהולידה כלי-משחת נוראים — ובין המוסר האנושי, שאינו די חזק כדי למונע את השימוש בכלי-נשק אלה. האדם המודרני דומה לעכברוש. אומה של בני-אדם, כמו שבט של עכברושים, מתאחדת באופן אינסטינקטיבי נגד אומה אחרת. בתוך האומה עצמה נעלמת או התוקפנות הי פנימית, ויש גילויים של הקרבה עצמית ואהבת-הזולת. אך אלה הם, למעשה, תולדה ישירה של התוקפנות נגד אומה אחרת.

תוקפנות זו יכולה עתה להביא להשמדתו הי עצמית של המין האנושי כולו.

לורנץ אינו מסיים את ספרו בנימה פסימית, דווקא. הוא מאמין כי המין האנושי מסוגל להמציא דרכים להסתת התוק פנות האוימה שלו לאפיקים שלא יביאו להשמדה.

לדעת לורנץ, אין התוקפנות כשלעצמה — אצל בני-אדם כמו אצל בעלי-חיים אחרים — היא גורם שלילי. להיפך, הוא רואה בתוקפנות האנושית גורם חשוב ביותר להתי

פתחות ולהתקדמות. ההתלהבות המיליטאנטית, התלהבות המביאה לפעילות ולמאבקים, והאופיינית לבני-אדם בגיל הנעורים והבגרות המוקדמת, היא המולידה את האהבה, את ההתמסרות לאידיאלים.

התלהבות מיליטאנטית זו מתעוררת, לפי לורנץ, כשקיי מים ארבעה גורמים:

- **סכנה המאיימת מבחוץ על החברה,**
- **נוכחותו של אויב, אמיתי או מדומה,**
- **מנהיג מלהיב,**
- **נוכחותם של הרבה יחידים, המוצעמים עליידי אותו רגש.**

איך למנוע בעד התלהבות מיליטאנטית זו מלהשמיד את העולם ומלהביא למלחמות — וזאת מבלי לחסל את השי פעתה החיובית? לורנץ מביא כמה תרופות: עידוד הספורט, עידוד ההומור, התפסחות המדע, התרחבות היכרות האי שי בתוך בני אומות שונות, וכו'.

ביסודו של דבר, מאמין לורנץ שהאנושות יכולה להתגבר על הסכנות הטמונות בה אם תלמד להכיר באופן מדעי את האינסטינקטים הפועלים בקירבה. כשהאדם יבין את היצרים החייתיים המפעילים אותו, הוא ילמד להתגבר עליהם — כלומר, להסיח את כוחם לאפיקים של שלום וקידמה.

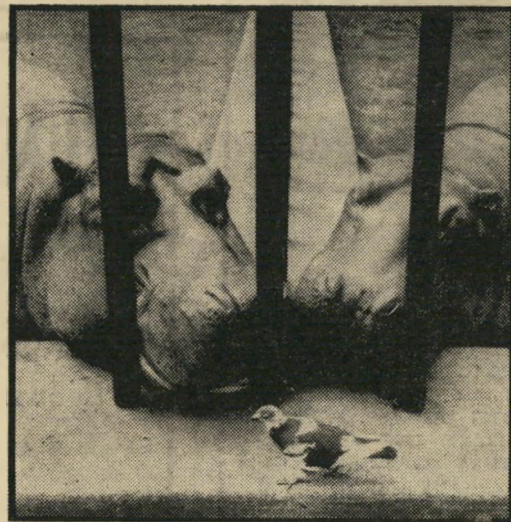
הסחת התוקפנות

לאפיקים לא מזיקים

ל זרמים רבים יגיעו לכלל מסקנה כי תקחתיו ותרוי פותיו של לורנץ אינן משכנעות ביותר. אחרי שחשף את הבעייה, אין הוא מגיש פיתרון מספק — פיתרון הנמצא, כמובן, מחוץ לתחום הממחיתו המיוחלת.

אולם דרך-מחשבתו של לורנץ מובילה לשתי הצלות, אחת בטווח הארוך ואחת בטווח הקצר.

בטווח הארוך יש תקווה כי ניתן לשרש איני סטינקטים. מדענים רבים מאמינים כיום, כי

תוקפנות: רק כלפי בני אותו סוג

האינטליגנציה האנושית מסוגלת להתגבר על אינסטינקטים.

ולראייה: אלפי אינסטינקטים קדמונים נעלמו, במרוצת מיליוני השנים, אצל בני-האדם. מכאן שבן-האדם יכול להת גבר גם על האינסטינקט התוקפני, הטבוע כה עמוק בטבעו.

השאלה היא: האם עוד נותר די זמן לכך? עם התגברות כלי-המשחת — האם יש זמן לתהליכים הוקוקים, מן הסתם, למאות שנים?

בטווח קצר נראה, כי יש להסיח את התוק פנות — כל עוד היא קיימת — לאפיקים בלתי מזיקים. כלומר: להשתמש בסממנים המיוחי דים המעוררים תוקפנות — ולצקת אותם לי רפוסים המוכילים את המרץ התוקפני ליעדים שאינם מסכנים את האדם.

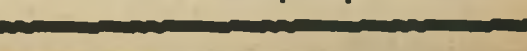
תוקפנות בלי

אשוויץ והירושמה

ד ג מסויים, בעל חזה אדום בולט, תוקף כל דג אחר מסוג זה הנכנס לתחום-ראייתו. נעשה ניסוי מעניין: הראו לאותו דג פיסת-נייר, שנשארה כחם אדום דומה. בלי היסוס התנפל הדג על הנייר. הכתם האדום הוא שעורר את תוק פנותו, ולא העצם שעליו היה הכתם.

בדומה לכך, יכולה התוקפנות האנושית למצוא פורקן בצורות רבות מבלי להגיע לרצח המוני. תוכנית-החלל, הי מוסיפה כה הרבה למדע האנושי, נתנת פורקן לתוקפנות ההדדית של האמריקנים והרוסים, מכיוון שהפכה לתחרות ביניהם על כתר הראשון שיגיע לירח. הוא הניח באולימי פיאדה. אפשר לומר כי גם האדם משרת מטרה זו — לא מפני שהוא מביא להרמוניה בין האומות, אלא דווקא להי פך: מפני שהוא משמש במה בה יכולות האומות להשמין זו את זו. נאומים תוקפניים של נציגי שתי אומות יריבות

מעצור: אין תוקפנות כלפי ילדים

אהבה: רק אצל חיות תוקפניות

משמשים פורקן לתוקפנות, ומספקים הנאה לבני שתי האוי מות, במקום התמודדות אלימה.

ציניקאי יכול לומר, כי האו"ם משרת את השלום יותר, ככל שהכרותיו משמיות זו את זו בתוקפנות רבה יותר. שריהחוק ממלא את מקום שריהמלחמה.

אויב משותף

לישראל ולערבים

א יך משפיעה תיאוריה זו על יחסי ישראל-ערב? זו השאלה שהקורא הישראלי שואל את עצמו בתום קרי את הספר, והמשמשת סלע-מחלוקת בחיכוחים הרבים על הספר בחוגי האיטליגנציה הצעירה.

הסיכסוך הישראלי-ערבי הוא דוגמה קלאסית של תוקפ נות הדדית. שתי אומות, הישראלית והפלסטינית, עוינות זו את זו מפני שהן נלחמות על אותו שטח — ארץ-ישראל — שכל אחת רוצה למצוא בו את מחייתה ונחלתה. בכך אין הכל שונות משני דגים מאותו סוג באקוואריום אחד.

תוך כרייכך נסתבר כי האומה הישראלית היא באמת אומה לכל דבר, המגיבה איני סטינקטיבית כיחידה לאומית מובהקת.

מלחמת-ששת-הימים, והימים שקדמו לה, הוכיחו זאת מעל לכל ספק. מול אויב משותף, שסיכן את קיומה, התי לכדה האומה לחלוטין, גילתה את כל הסימנים של "התי להבות מיליטאנטית", השתוקקה למנהיג מלהיב וחשה בשוי תפות פנימית עמוקה וגם בסיפוק עמוק. ההקרבה העצמית של כל בני האומה, בחזית ובקורף, גילתה את בריאות המיבנה הלאומי.

כאן מתעורר היריור: האם עדיין דרושה התוקפנות ביחי סים בין האומות כדי להבטיח פיזור מאכסימלי, כמו אצל הדגים והציפורים? נדמה כי בעידן הטכניקה המודרנית, כלי שר מיליוני אנשים יכולים למצוא את מחייתם באיזור ש פירוס בעבר, בקושי, כמה רבבות, הופך תופעה זו לאנאכרו ניסטית. זה נכון בעולם כולו, וזה נכון שבעתים בארץ ישראל. התוקפנות ההדדית שוב אינה דרושה. היא מוזיקה לקיום הלאומי של שני הצדדים.

איך אפשר לסלק אותה? לישראל הפראגמטי, וזהי בי ודאי השאלה הראשונה שהוא יחפש לה תשובה אצל לורנץ.

נדמה כי הדבר היה הרבה יותר קל אילו נמצא אויב משותף לישראלים ולערבים.

הופעת אויב משותף כזה — הסינים, למשל — היה יכול לאחד ישראלים וערבים, כשם שהסכנה הרוסית איחדה גרמנים וצרפתים אחרי מאות שנות מלחמה רצופה ואכזרית. או היו גם נמצאים מנהיגים מלהיבים משותפים.

יתכן שהיתה קיימת אפשרות כזאת בעבר — אילו היתה הציונות מכריזה מלחמה על האימפריאליזם (כפי שהצענו בשעתו) ומנסה לאחד את המרחב כולו תחת דגל המלחמה באימפריאליזם. הזדמנות זו הוחמצה, כאשר הזדהתה ישראל בעיני הערבים עם האימפריאליזם, בתקופת מיבצע-סיני ו לפניה.

בהעדר אויב משותף, תהיה הדרך קשה יותר. **אך אין ספק כי הדרך הנכונה לחיסול התוק פנות במרחב היא לספק לה פורקן סביר, בלתי-מזיק ויצרני — מיבצע של שלום, בעל מנהיגים מלהיבים ומלומים מתאימים, שיספקו את שרידי האינסטינקט התוקפני ויקשרו בין העמים.**

אין זו תרופה רק למרחב, אלא לעולם כולו. מי שמצביע על הדרך אל מיבצע-שלום, שיעוררו את אומה ההתלהבות המיליטאנטית כמו מיבצע-מלחמה, שיולידו את אותם גי לויים של התמסרות והקרבה עצמית, ושיספקו את האיני סטינקט העמוק של החייה שבאדם, מבלי להוביל לרצח הדדי — הוא שיציל את המין האנושי.